

21. Yüzyılda Suyun Ekonomi Politigi ve Küresel Su Şirketlerinin “Küresel Ekonomik Kriz”i Fırsata Dönüştürme Olanakları

Yusuf KARAKILÇIK ♦

İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi, 44280, Malatya/Türkiye
yusuf.karakilcik@inonu.edu.tr

Levent GÖKDEMİR

İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat, 44280, Malatya/Türkiye
levent.gokdemir@inonu.edu.tr

Özet

Son çeyrek yüzyıldır yaşanan küresel gelişmeler suyun ekonomik ve stratejik önemini artırmıştır. 1990'lara kadar “kamu malı” ve “insan hakkı” olarak görülen su, 2000’li yıllarla birlikte bir “insan gereksinimi” ve “ekonomik mal” olarak görülmeye başlanmıştır. Suyun piyasalaştırılması, pazar ve rekabet konusu yapılması, “su ekonomisi” denilen yeni bir sektörün oluşumuna yol açmıştır. Geçtiğimiz yüzyılda petrol kaynakları için yapılan gizli ya da açık mücadelelerin, yakın gelecekte su kaynakları için yapılacağı söylenebilir. Halen yaşanmakta olan “küresel ekonomik kriz”, su kaynaklarına yönelik ekonomik, stratejik ve politik beklentileri daha da yükseltmiştir. Yıllık 1 trilyon dolarlık pazar olanağı ile su, küresel su şirketlerinin iştahını kabartmaktadır. Onu “mavi altın” olarak niteleyen bu şirketler için su, en kazançlı pazar alanı haline gelmiştir. Bu çalışmada küresel su şirketlerinin küresel krizi fırsata dönüştürme söylemleri içinde su kaynaklarının yeri ve önemi üzerinde durulmakta, dünya su kaynaklarının yeni bir ekonomik sektör olarak nasıl bir potansiyel sunduğu irdelenmekte ve küresel su şirketlerinin su kaynaklarını ele geçirme ve yönetme politikaları tartışılmaktadır

Anahtar Sözcükler: *Su kaynakları, su politikası, su ekonomisi, küresel su şirketleri, krizin fırsata dönüştürülmesi.*

JEL Sınıflama kodları: Q27, Q31.

♦ Sorumlu Yazar

Abstract

Global developments recorded in the last twenty five years have increased the economic and strategic importance of water. Regarded as a “public property” and “human right” till 1990s, the water has started to be seen as a “human requirement” and “economic property” in 2000s. Water is marketized and turned into a market and competition subject. This situation has resulted in the creation of a new sector called “water economy”. It can be suggested that hidden and open fights made in the last century for oil will be made for water resources in the near future. Global economic crises” which is still felt has increased the economic, strategic and political expectations from water resources. With the annual market potential of 1 trillion USD, the water wets the appetite of the global water companies. For these companies which define water as “blue gold”, water is the most profitable market field. In this scope, one of the most reliable tools for water companies to turn crises into opportunity is the water itself. Present study underlines the place and importance of water resources in the scope of “turning global crises into opportunity” discourses of global water companies; analyzes the potential offered by the world water resources as a new economic sector; and discusses the policies adopted by global water companies to take under the control and manage the water resources.

Key Words: *Water resources, water policy, water economy, global water companies, turning of crises into opportunity.*

JEL Classification: Q27, Q31.

1. Giriş

100 yıl öncesine kadar su tüm insanların, hatta tüm canlıların doğal hakkı ve ortak zenginliği sayılırken; kimse suyun bir gün ticari bir meta gibi alınıp satılacağını hayal etmemiştir. Oysa günümüzde ulusal ve uluslararası (küresel) şirketlerin en gözde yatırım ve kazanç alanlarından birini su kaynakları ve hizmetleri pazarı oluşturmaktadır. Hatta “su ekonomisi” denilen yeni bir iktisadi sektör doğmuştur. Bu sektörün aktörleri olan küresel su şirketleri arasında kıyasıya bir rekabet yaşanmakta, su kaynaklarını kontrol etme ve ele geçirme mücadelesi yapılmaktadır. Küresel finans kuruluşlarının sermaye desteğini ve mali gücünü de arkalarına alan bu dev su şirketleri; sadece dünya su kaynaklarını ve su pazarlarını ele geçirme savaşı vermemekte, fakat aynı zamanda ülkelerin su politikalarını da belirlemeye çalışmaktadırlar.

Bu bağlamda, söz konusu küresel su şirketleri kurdukları ya da kurulmasına öncülük ettikleri çeşitli kurumlar aracılığıyla, insanlığın sağlıklı suya ancak piyasa mekanizmasıyla erişebileceği, bu nedenle su kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi gerektiği tezini işlemektedirler. Bu anlayışlarını; DTÖ, DB, IMF,

BM ve AB gibi uluslararası oluşumlar aracılığıyla egemen kılmaya çalışan küresel şirketler, su konusuna verdikleri önemin bir göstergesi olarak “Küresel Su Ortaklığı” ve “Dünya Su Konseyi” adlı küresel su kurumlarını da oluşturarak kendilerine kurumsal bir yapı kazandırmışlardır. Politikalarını egemen kılmak amacıyla da her üç yılda bir “Dünya Su Forumları”nı düzenlemektedirler [29]. Bu forumlardan ortaya çıkan en önemli sonuç; suyun ticari bir meta olarak görülmesi ve piyasa konusu yapılmak istenmesi gerçeğidir.

Dünya Su Forumları'nın da öngörüsü çerçevesinde hareket eden küresel su şirketleri, su kaynaklarını ve bu kaynakların pazarlandığı piyasaları ele geçirmek için çeşitli araç ve yöntemler kullanmakta, anlaşma ve sözleşmeler düzenlemektedirler. Suyun sermaye tarafından küresel düzeyde kontrol altına alınması için imzalanan en önemli anlaşma ise, 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nü oluşturan anlaşmalardan biri olarak imzalanan, ilk çok taraflı olma özelliğindeki Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)'dır. GATS'ta su, bir piyasa malı olarak kabul edilmekte; suyun temin, iletim ve işletim hizmetlerinin serbest piyasa koşullarında yapılması öngörülmektedir [15].

Öte yandan küresel su şirketleri; Dünya Bankası, IMF ve Inter-Amerikan Development Bank gibi kredi veren kuruluşlarla sıkı ilişkiler kurarak, yeni verilecek kredilerde su kaynaklarının özelleştirilmesi koşulunu dayatmaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde merkezden bağımsızlaştırılmış yerel ve bölgesel yönetimler (Bölge Kalkınma Ajansları gibi) bu nedenle özendirilmekte ve bu yönetimlerin doğrudan muhatap alınması istenilmektedir. Küresel sermayenin olanaklarını da kullanan söz konusu su şirketleri, tatlı suyun sınırlı oluşunu ve “küresel ekonomik krizi” fırsata dönüştürmek üzere yerel ve ulusal hükümetler düzeyinde ciddi lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Küresel su pazarı büyüklüğünün daha şimdiden 300 milyar doları aştığı ileri sürülmektedir. Dünya Bankası, bu pazarın gelecek on yılda çok daha fazla büyüyeceğini ve yıllık su pazarı potansiyelinin 1 trilyon doları aşacağını öngörmektedir [35].

Son yıllarda küresel sermayenin öngördüğü su yatırım ve finansman sistemlerinin geliştirilmesi için de yoğun çabalar gösterilmektedir. Bilderberg ve Davos Toplantıları, Çevre Zirveleri, Su Forumları ve STK-Yönetişim Konferansları gibi platformlarda su hizmetleri sunumunun piyasalaştırılması amacıyla merkezi yönetimlerin özel sektörle işbirliği yapması, kamunun suyla ilgili yönetimlerden çekilmesi, hukuki-yönetimsel ve mali altyapıya yönelik düzenlemelerin ve bütün bunlar için kamu yönetimi reformlarının yapılması istenilmektedir [6]. Gittikçe artan su sıkıntısını fırsata dönüştüren ve su ticaretini kazançlı bir iş olarak gören küresel su şirketleri, planlı ve yoğun bir biçimde “mavi altın” a yatırım yapmaktadır [3], uzun vadeli strateji ve politikalar üretmektedirler. Suyla ilgili politikalar artık yerel veya ulusal hükümetlerin elinde değil, büyük çokuluslu şirketlerin avucundadır [26]. Bir başka deyişle, küresel aktörlerin “mavi altını ele geçirme” planları artık yürürlüğe konulmuştur.

Bu çalışmada küresel su şirketlerinin su kaynaklarına yönelik politikaları, suları piyasalaştırmak için geliştirdikleri strateji ve taktikler ile kullandıkları araç ve yöntemler ortaya konulmakta, nasıl bir küresel su pazarı yaratmaya çalıştıkları ve kimlerin “su pastası”ndan ne kadar pay kapıldığı üzerinde durulmakta, dünya su kaynaklarının yeni bir ekonomik sektör olarak nasıl bir potansiyel sunduğu ve küresel kriz koşullarında şirketlerin krizi fırsata dönüştürme olanaklarının olup olmadığı irdelenmektedir.

2. Suyun Önemini Artıran Küresel Gelişmeler ve Küresel Aktörlerin Yeni Su Stratejileri

Yaklaşık yirmi yıldır çokuluslu su şirketleri; DTÖ, DB ve IMF gibi küresel sermaye kuruluşlarını da arkalarına alarak, bir yandan dünya şişe suyu pazarını kontrol ederken, bir yandan da su ve atıksu sistemleri ile nehirler dahil, tüm tatlı su kaynaklarına sahip olma mücadelesi vermektedirler. Tarımsal sulamadan, endüstriyel ve kentsel su hizmetlerine kadar suyla ilgili her alana el atmaktadırlar. ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerde kimi kentlerin su şebekeleri özelleştirilmiş ve bu şirketlere devredilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, özellikle su yoksulu olanlar her türlü ekonomik, mali ve siyasi baskılarla su tedarik hizmetlerini ve su kaynaklarını özelleştirmeye zorlanmaktadır [12].

Su şirketlerinin ortaya çıkışı 19. yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Geçen yüzyılın başlarında İstanbul, İzmir ve İzmit gibi Osmanlı kentlerinde ve kimi sömürge ülkelerinde su hizmetlerini kapitülasyon (ayrıcalık) olarak işleten su piyasası aktörleri, kendilerine pazar olarak marjinal getirisi yüksek kentsel yerleşkeleri seçerlerken; 1960’lardan sonra Afrika ülkelerinde, 1990’lardan sonra ise tüm dünya genelinde faaliyet göstermeye başlamışlar ve bugün itibarıyla, kazançları bakımından petrol şirketlerinin net kar oranlarını çoktan aşmışlardır. İşletim hakkını devraldıkları su havzalarında rakip firmalarla tröst ve kartel anlaşmalarına girmekte ve kazançları yıldan yıla artmaktadır [37].

Dünya tatlı su kaynaklarını denetim altına almanın olağanüstü kar potansiyelini fark eden çokuluslu su şirketleri, tıpkı petrol ve altın gibi, suyu da bol sıfırlı kazanç kaynağı olarak görürlerken; su kaynaklarının denetimi giderek daha az sayıda şirketin elinde toplanmaktadır. Bu çerçevede, kamunun su kaynakları üzerindeki etkisi ve denetimi her geçen gün zayıflatılmaktadır. Suyu meta olarak satma düşüncesi ilk kez Fransa’da ortaya çıkmış ve Fransız su şirketleri bugün dünyanın en büyük su şirketlerine dönüşmüştür [3]. Su kaynaklarının ve hizmetlerinin özel sektör şirketlerine devrinde (özelleştirilmesinde) iki ana yöntem uygulanmaktadır. Birincisi, suların kullanım hakkının çeşitli sözleşmeler yoluyla devri, ikincisi ise mülkiyet hakkının devridir [37].

Dünya su piyasasına egemen olan su tekelleri içinde ilk iki sırayı Fransız şirketleri alırken, onları İngiliz ve Alman şirketleri izlemektedir. Fransa genelinde su pazarına ve piyasasına hakim olan Suez ve Lyonnaise su şirketleri, Fransa içinde 25, Fransa dışında 15 milyon olmak üzere toplam 40 milyon kişiye kentsel içme

suyu ve kanalizasyon hizmeti vermektedirler [37]. İngiltere’de, 1989 yılında 5 milyar sterline bölgesel tekel olarak 25 yıllığına özelleştirilen tüm su hizmetlerinin işletilme değeri 17 yıl sonra (2006 itibariyle) 200 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır. ABD’de ise, daha 1990’lı yılların başlarında sözleşmeler yoluyla su hizmetlerinin işletme hakkı % 85 oranında özel sektöre devredilmiştir [37].

Dünyanın üçüncü büyük su tekeli olan Alman RWE şirketi, İngiliz su tekeli Thames Water’ı da satın alarak daha da büyümüştür. Özel su piyasasına egemen olan su şirketlerinin su satışı sıralamasına bakıldığında; ilk iki sırada Fransız Ondeo (Suez) ve Vivendi (Veolia) adlı su şirketleri, üçüncü sırada İngiliz Thames Water ve dördüncü sırada ise, yine Fransız Saur şirketi yer almaktadır. Bunları; İngiliz Anglian, İspanyol Cascas ve İtalyan IWL şirketleri izlemektedir. Ancak, su piyasasının devleri Fransız Ondeo ve Vivendi olup, bu iki şirket dünya özel su piyasasının % 70’ine hakimdirler [12]. Su şirketlerinin 2003 yılı ile 2015 yılları arası büyüme potansiyelleri incelendiğinde; 2004 yılında Avrupa’da % 26 olan özel sektör payının 2015 yılında % 37’ye; 2004 yılı için Kuzey Amerika’da % 19 olan özel sektör payının 2015 yılında % 36’ya yükseleceği öngörülmektedir [6].

Fortune dergisinin “Global 100” Listesinde 78 ve 79. sırada bulunan Fransız SUEZ ve Alman RWE şirketleri 150 ülkede 200 milyondan fazla müşteriye suyla ilgili hizmet götürmektedirler. Fransız şirketi Vivendi ise, aynı listenin 51. sırasında yer almakta ve daha güçlü bir rakip konumunu korumaktadır. Diğer önde gelenler; Alman su devi RWE AG Şirketi, İngiliz Severn Trent Şirketi ve Fransız Bouygues SAUR Şirketidir. Büyük ABD su şirketlerinin tamamı ise son iki yıl içinde beş büyük şirket tarafından satın alınmışlardır [23]. Bu dev şirketlerden SUEZ, 131 ülkede iş yaparken, Vivendi 100 ülkede faaliyet yürütmekte ve her ikisinin birleşik yıllık gelirleri 70 milyar doları geçmektedir (ve bunun 19 milyar doları su ve atık su hizmetlerine aittir). İngiliz su devi Thames Water’ın sahipliğini de almış olan RWE şirketinin yıllık geliri ise, şu an (enerji dahil) 50 milyar doların üzerindedir. American Water Works şirketini de satın aldıktan sonra RWE, ABD’nin en büyük özel su kuruluşunun kontrolünü de ele geçirmiş, müşteri sayısı da 43 milyondan 56 milyona ulaşmıştır. Diğer büyük su şirketleri; Bechtel, Biwater Plc, Bouygues SAUR, US Water, Severn Trent, Anglian Water ve Kelda Grup şirketleridir [43].

3. Dünya Su Pastasının Büyüklüğü ve Su Şirketlerinin “Su Pastasından Pay Kapma Yarışları”

Küresel su pazarı büyüklüğünün, toplamda yıllık 4 trilyon dolar düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Su pastasının büyüklüğünü iyi hesaplayan DB ve IMF, kendilerinden kredi isteyen veya daha önceden borçlanmış olan yönetimlerden kredi ve borç karşılığında su kaynaklarını özelleştirmelerini şart koşmakta, bu yolla küresel su şirketlerine yeni iş olanakları sağlamaktadır [23]. Dünya piyasalarında şirketler yıllık % 7 gelir artışı beklerken, su şirketlerinde bu oran %

10 düzeyindedir. Yani su pazarı, getirisi yüksek bir pazardır. Dünya su tüketimi her 20 yılda bir iki kat artmaktadır. Bu bağlamda, dünya şişe suyu tüketimi 1997-2005 arasında iki kat artmış ve 164.5 milyar litre olmuştur [44].

Bugün için dünya su pazarını kontrol eden üç Avrupa şirketi [41], bütün ülkelerde kentlerin su ve kanalizasyon işlerinin özelleştirilmesinden aslan payını almaktadırlar. Dünya nüfusunun henüz % 5'inin suyunu uluslararası şirketlerden aldığı ve su satışlarından elde edilen gelirin şimdiden petrol gelirlerinin yarısına ulaştığı dikkate alındığında, bu alandaki kar potansiyelinin ne kadar büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. Şirketler, suyu yaşam için gerekli sosyal bir varlık olarak değil, pazar mekanizmalarıyla yönetilecek ekonomik bir kaynak olarak görürlerken, kamu yönetimlerine de su sektörüne yatırım yapacak şirketlerin karlarını güvenceye alma ve karşılıklarına çıkabilecek riskleri en aza indirme görevi verilmektedir. Örneğin Şili, DB'nin koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine % 33 kar payı garantisi vermiştir [29].

Küresel su şirketlerinin su sektöründen elde ettiği kazanç miktarları her geçen gün daha da artmaktadır. Örneğin, 2000 yılında dünyadaki su piyasasına hakim iki su şirketinin yıllık gelirleri; Vivendi'nin su ile ilgili bölümünün 12.9 milyar Euro, Suez'in 1.9 milyar Euro olmuştur [29]. 2001 yılında ise Vivendi Universal'in su birimi olan Vivendi Water 13.6 milyar Euro ile ilk sırada yer alırken, onu 10 milyar Euro ile Suez'in su birimi Ondeo izlemiştir. RWE ise 2001 yılında 52.7 milyar Euro geliri ile ana şirketler içinde ilk sırada yer alırken, su birimi Thames 2.7 milyar Euro ile üçüncü sıradadır [49]. "Üç büyükler" diye adlandırabileceğimiz Suez, Vivendi ve RWE Thames Water şirketlerinin 2002 yılındaki toplam cirosu 160 milyar doları, büyüme hızları ise ülkelerin büyüme hızlarını katlayarak % 10'u bulmuştur. Şirket yöneticileri, aynı zamanda Dünya Su Konseyi'nin organizasyon komitesinde yer almaktadırlar [3]. Ciroları bakımından petrol şirketlerini geçmiş olan bu çokuluslu şirketler, rakip şirketlerle bile tröst veya kartel anlaşmaları yaparak kazançlarını yıldan yıla katlamaktadırlar [37].

Su tekelleri ayrıca, kurdukları yavru şirketlerle, yerel şirket ortaklıklarıyla veya yerel şirketleri satın alarak da iş yapmaktadırlar. Örneğin; Ondeo, 25 ülkede yavru şirkete sahiptir [42]. Vivendi (Veolia) Water'ın toplam 57 ülkede faaliyeti vardır ve 70 binden fazla personel çalıştırmaktadır. RWE/Thames Water ise, faaliyetlerini İngiltere, Almanya ve ABD piyasalarında yoğunlaştırmıştır. İngiltere'de ve Kuzey Amerika'da bir numaralı şirket olup, Şili'de iki numaradır [41].

1997 ile 2010 arasında su pazarında özel sektörün büyümesine bakacak olursak; Batı Avrupa'da % 20-35, Merkez ve Doğu Avrupa'da % 20, Kuzey Amerika'da % 5-15, Latin Amerika'da % 60, Afrika'da % 3-33 ve Asya'da % 1-20 rakamlarına ulaşırız [8]. Söz konusu su tekellerinin geleceğe ilişkin öngörülerini de son derece

iyimserdir. Örneğin, 2004 yılı itibariyle Avrupa'nın % 26'sına hizmet veren özel su şirketleri, 2015'te bu oranı % 37'ye çıkarmayı hedeflemektedirler. Kuzey Amerika'da % 19 olan oranı aynı tarihte % 36'ya çıkarmayı öngörmektedirler. Aralarında belli bir rekabet yaşanan su şirketleri, aynı zamanda işbirliği ve ortaklıklar yapmaktan, ortak strateji ve hedefler belirlemekten de kaçınmamaktadırlar (Hall, 2002, 4).

Suyun piyasalaştırılmasında araç olarak kullanılan ve su yönetişimini güçlendiren sihirli kavramlar özelleştirme ve kamu-özel ortaklığıdır. Küresel su şirketleri, 1990'lardan beri dünyanın pek çok bölgesinde su özelleştirmeleri yapmaktadırlar. Fransa gibi su hizmetlerini çok daha önceden piyasaya açmış olan kimi gelişmiş kapitalist ülkelerde, yüksek kazançlar elde eden ve giderek çokuluslu bir yapıya evrilen su şirketleri 1990'lardan sonra az gelişmiş ülkelere yönelmişlerdir. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da pek çok hükümet küresel aktörlerin baskısı altında su hizmetlerini piyasaya açmıştır [19].

Su hizmetlerinin yanı sıra paketlenmiş su sektöründe de hızlı bir gelişme ve genişleme görülmektedir. Şebeke suyunun sağlıklı olması ve su hizmetlerindeki aksamalar paketlenmiş su sektörünün gelişimini hızlandırmaktadır. Örneğin, Türkiye'de paketlenmiş su tüketiminin % 48'i Marmara, % 19'u Ege, % 14'ü İç Anadolu, % 12'si Akdeniz, % 4'ü Karadeniz ve % 3'ü de Doğu Anadolu'da gerçekleşmektedir. Ülkede ambalajlı su tüketim miktarı kişi başına yıllık yaklaşık 80 litredir. Paketlenmiş su hizmeti veren 260 firma bulunmaktadır. Bunların 180 adedi damacana, 80 adedi de pet şişe olarak dolum yapmaktadırlar. Pazar büyüklüğü, pet şişede yaklaşık 165 milyon, damacana 280 milyon dolar civarındadır. Sektör hızlı bir şekilde büyümektedir. Suyun pazar payının yüzde 70'i ise yabancı şirketlerin elinde bulunmaktadır [29].

Türkiye'de su sektörü 2006'dan itibaren iyice hareketlenmiş, damacana piyasası büyümesini sürdürürken (% 10), asıl "patlama" pet su pazarında olmuş ve bu sektör perakendede % 30'un üzerinde büyümüştür. Kişi başı ambalajlı su tüketimi 2006'da yıllık 91 litre olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın Fransa'da yıllık kişi başı 142 litre, İtalya'da 176 litre, İspanya'da 143 litre olduğunu göz önüne aldığımızda, Türkiye'de ambalajlı su tüketiminin artma potansiyeli olduğu açıktır. 2007 senesi su sektöründe daha da hareketli bir dönem olmuştur. 2007 yılı sonu itibariyle, su sektörü hacmi yaklaşık 7.9 milyar litre olmuş, sektördeki toplam ciro ise yaklaşık 2,5 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Toplam su pazarı hacmi Türkiye'de 2007'de 7,9 milyar litre iken, 2008 yılında sektördeki hızlı büyümenin aynı ivmeyle devam ettiği görülmektedir. 2008 yılında Türkiye'de su pazarı hacmi 8,7 milyar litreye ulaşmış ve bu hacmin 6,26 milyar litresi % 4'lük büyüme ile damacana satış kanalından, 2,4 milyar litresi de % 15'lik büyüme ile pet satış kanalından gelmiştir. 2008 yılında TÜİK verilerine göre toplam ihraç edilen ambalajlı su 103.918 ton ve toplam ciro ise 19.000.000 \$'dır. 2009 yılında da su sektöründeki hızlı büyümenin aynı ivmeyle devam ettiği tahmin edilmektedir. 2009 yılında

Türkiye'de su pazarı hacminin 9 milyar litreye ulaşması ve bu hacmin 6,37 milyar litresinin % 2'lik büyüme ile damacana satış kanalından, 2,6 milyar litresinin de % 8'lik büyüme ile pet satış kanalından geleceği beklenmektedir [46]. Dünyada insanların yüzde 5'i paketlenmiş su kullanmaktadır. Türkiye'deki paketlenmiş su pazarının 2008 bütçesinin 10 milyar litreye ulaştığı, mali boyutunun 1 milyar 300 milyon YTL olduğu belirtilmektedir. Günde 300 bin damacana suyun tüketildiği İstanbul piyasası ise, Türkiye su pazarının % 80'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de paketlenmiş su pazarı her yıl % 10 büyümekte, 300'e yakın damacana, 100'den fazla da pet şişe üreticisi bulunmaktadır. Pazar payı Nestle'nin % 29, Coca Cola'nın % 18.4, Danone'nin % 10.5, Yaşar Holding'in % 13.7, Aytac'ın % 14.3 olup, piyasanın % 70'i yabancı şirketlere aittir [44]. Şehirlerde şebeke suyunun birim fiyatı ortalama olarak 1.5 TL, şişelenmiş suyun birim fiyatı ise 500 TL civarındadır. Arada 333 kat gibi bir fark bulunmaktadır. Bu göstergeler suyun ticari meta haline getirilmesi için uluslararası şirketleri harekete geçirmiştir. Bu bakımdan su kaynaklarının planlanması tamamen ticari çıkarlara göre düşünülmekte ve su hizmetleri hızla özelleştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de son zamanlarda çıkarılan su kullanım anlaşması ve benzeri yasa ve yönetmelikler de tamamen suyun özelleştirilmesine hizmet etmektedir [29].

Ancak gelinen noktada "özel su piyasası" halen varolan potansiyelin çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bir başka deyişle insanların çok küçük bir bölümü su hizmetini özel şirketlerden almaktadır. Son 20 yıllık süreçte gelişen ve suyu metalaştıran küresel politikalar sonunda dünya nüfusunun yaklaşık % 5'inin kullandığı suyun yönetimi uluslararası şirketlere geçmiştir. Tüm dünya ülkelerinde sular çok büyük ölçüde (kimisinde tümüyle) kamu mülkiyetindedir ve su kaynakları kamu kurumları tarafından yönetilmektedir. Halen su hizmetlerinin Asya ülkelerinde % 99'u, Afrika'da % 97'si, Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika'da % 96'sı, Kuzey Amerika'da % 95'i, Batı Avrupa ülkelerinde % 80'i kamu kurumları tarafından yürütülmekte ve yönetilmektedir [29]. Yalnızca ABD'deki su temini ve su arıtma pazarının yıllık potansiyeli 90 milyar dolarlık bir pazar olanağı sunmaktadır [26].

Su kaynakları ile ilgili piyasacı yönetim yaklaşım ve yöntemleri, Türkiye'de de uygulanmak istenmektedir. Bu bağlamda, yaklaşık son 10-15 yıldır su hizmetlerinin bir kısmı iller ve belediyeler düzeyinde özelleştirilmiş (Antalya, İzmit, Aydın gibi), yasal düzenlemeler yapılmış, DSİ ve İller Bankası gibi suyla ilgili kamusal kurumların örgütsel yapı ve işlevleri yönetişimci anlayış doğrultusunda değiştirilmiştir. Su hizmetlerinin kamu hizmeti olmaktan çıkarılması için ilk adım 1981 yılında atılmış, bu tarihte çıkarılan 2560 sayılı İSKİ yasası ile bu kuruma, uluslararası kuruluşlara borçlanabilme olanağı sağlanmıştır. Bu yeni yapılanmanın temel çizgisi şirketleştirme-özelleştirme, kısaca suyun ticarileştirilmesi olarak adlandırılabilir [30].

Su hizmetleri yönetiminde asıl köklü değişiklik ise 1998 sonrasında başlatılmıştır. Bu tarihte meclise, basında “Mart 98 Tasarısı” olarak tartışılan bir yasa tasarısı sunulmuş ve bu tasarıyla su hizmetleri ve yönetiminde önemli değişiklikler öngörülmüştür. Artan tepkiler sonucu geri çekilen bu tasarı, sonraki yıllarda yasalaşan çeşitli düzenlemelere içerilmiştir. Halen DSI'nin görevi olan tarımsal sulama ve su dağıtım sistemlerinin özel sektöre devredilmesi çalışmalarını sürdürmektedir. Bu kapsamda öncelikle Diyarbakır - Silvan ve Balıkesir - Manyas sulama suyu özelleştirilmesinin altyapısı oluşturulmuştur. Diğer yandan, başta Fırat, Dicle ve Kızılırmak olmak üzere 12'den fazla akarsuyun ve göletin kullanım hakkının 49 yıla kadar vadelerle özel sektöre devri planlanmakta olup, bu projenin sulama amacıyla sınırlı kalmayıp kısa süre içerisinde içme suyu alanına da uzanacağı hükümet yetkilileri tarafından dile getirilmektedir [30].

4. Küresel Su Şirketlerinin Küresel Krizi Fırsata Dönüştürme Olanakları ve Yeni Sorunlar

Son iki yıldır yaşanan küresel krizde güvenli liman arayışındaki yatırımcılar yeni bir mümbit alan keşfettiler: “SU”. Artık yatırımlar su şirketlerinin hisselerinin ağırlıkta olduğu fonlara yönelmektedir ve bu fonların getirileri % 40'ları aşmış durumdadır. Çin'den ABD'ye kadar halka yeni arz olan su şirketlerinin hisselerine olan talepte patlamalar yaşanmaktadır. Çin'de haziran ayında halka arz edilen Duoyuan Global Water isimli su şirketi neredeyse beklediğinin iki katı talep görmüştür. Duoyuan'ın 2009'un ilk üç ayında karı % 39, net satışları ise % 92 artmıştır [44].

2007 ortasında kurulan Poweshares Global Water isimli su fonu 2008 Eylül'ü sonrasında yatırımcı çekmeye başlamış ve yıllık düzeyde % 49'luk bir yükseliş kaydetmiştir. Benzer bir fon olan Water Resources da % 21 yükselmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında halka arz olan su şirketlerinin hisse senetleri de son bir yıl içinde % 18 ile % 36 arasında yükseliş kaydetmiştir. Aynı dönemde MSCI Tüm Ülkeler Dünya endeksi % 22 yükseliş göstermiştir [44].

Günümüzde suyun yönetimi “arz-yönlü” yapılmaktadır. Bir başka deyişle, su düşük maliyetle sübvansede edilerek ödeme gücüne bakılmaksızın toplumsal yaşamın gereksinmelerini koşulsuz karşılama ilkesine göre sunulmaktadır. Ulus ötesi şirketler bu yönetim modelinin kaldırılmasını ve yerine “talep yönlü” yönetim modeli getirilmesini istemektedirler. Bunun anlamı, piyasa fiyatlama sistemi üzerinden sunulmasıdır. Bu işleyişi de ancak özel şirketler gerçekleştirebilecektir [5].

Çokuluslu şirketlerin pratikleri incelendiğinde suları özelleştirilen ülkelerde şirket karlarının artması, yolsuzluk, rüşvet, su kalitesinde düşüş, kar güdüsüyle kaynakların sömürülmesi ve vatandaş katılımının sınırlanması gibi sorunların yaşandığı görülmektedir [47]. Dünyada su özelleştirmeleri ile birlikte öne sürülen liberal iddiaların hiçbiri gerçekleşmediği gibi, bunun aksini gösteren pek çok durum söz konusudur. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'nde İngiliz su şirketi Welsh

Water, Çek SCVK şirketindeki % 36'lık payıyla Güney Bohemya'nın su ve kanalizasyon işletmesini aldıktan sonra su fiyatları 24 kat artmıştır [7]. Yine, Antalya su ve atık su hizmetleri 1997 yılında 10 yıllığına özelleştirilmiş, ihaleyi önce bir Türk ve Fransız şirketi ortaklaşa almış, bir yıl sonra yönetim tümüyle Fransız Lyonnaise des Eaux firmasına kalmıştır. Bu firma tarafından yapılan su ve kanalizasyon hizmetlerinin fiyatında yıllar içinde büyük artış olmuş, 1996 yılında 21.000 TL olan bir metreküp suyun fiyatı 1999 yılında 206.551 TL'ye yükselerek, 3 yılda % 1000'lik bir fiyat artışı gerçekleşmiştir [32].

Güney Amerika ülkesi Bolivya'da olup bitenlerse, gelişmekte olan ülkelerin başına gelenlere çarpıcı bir örnektir. 1999 yılı son çeyreğinde IMF den 600 milyon dolarlık bir borç diliminin serbest bırakılması gündeme geldiğinde, bu ülkenin satacak bir şeyi kalmadığından su sisteminin yabancı şirketlere devri istenmiştir. Bolivya Hükümeti, istemeyerek de olsa 1999 Kasım ayında ülkenin üçüncü büyük şehri olan Cochabamba'nın su sistemini merkezi ABD'de bulunan çokuluslu Bechtel şirketine 40 yıl süreyle vermeyi kabul etmek zorunda kalmış ve IMF, sırası gelen borç dilimini ancak bundan sonra serbest bırakmıştır (Başkaya, 2008, 1). Bolivya'nın su sistemini devralan Bechtel, ilk iş olarak çalışanların yarısından fazlasını işten çıkarmış; suyun birim fiyatı 3 hafta sonra 2 katına, 2 ay sonra 3 katına çıkmıştır. Bunun üzerine halk protestolara başlamış, gösteriler diğer şehirlere de yayılmış ve karışıklık artınca Bolivya hükümeti sıkıyönetim ilan etmiştir [3].

Arjantin'de Buenos Aires su dağıtımını özelleştirildikten sonra, çalışan sayısı 7600 den 3600'e indirilmiştir. İstihdam azalırken ilk senede suyun fiyatı % 13.5 artmıştır. Şili'de özelleştirme sürecinde Fransız şirketi Suez % 35 kar oranında ısrar etmiş ve % 33 kar marjı garanti eden bir anlaşma imzalamıştır. Fas Kazablanka'da suyun özelleşmesinin ardından su fiyatları 3 misli artmıştır. İngiltere'de 1990-1995 arasında su fiyatı % 67 artarken, kesintiler % 177 artmıştır. Güney Afrika'da su temini Suez Lyonna se des Eaux tarafından devralandıktan kısa süre sonra su güvensiz, erişilmez ve aşırı pahalı hale gelmiştir. Binlerce insanın su bağlantısı kesilmiş ve kolera enfeksiyonu yayılmaya başlamıştır. Gana'da suyun özelleştirilmesinin ardından suyun pazar fiyatlarıyla satılması sonucu yoksul insanlar, gelirlerinin yarısını su alabilmek için harcamışlardır [8]. Afrika'daki su özelleştirme modelleri ise, sömürgecilik dönemi ilişkilerinin yeniden canlandırılması şeklinde değerlendirilmektedir [13].

Su özelleştirmelerinde yaşanan bunca başarısızlıklara karşın, küresel mali kuruluşların ve su tekellerinin temel yaklaşımları pek değişmemiştir. Her başarısızlık sonrasında biraz daha çekingenleşen küresel yönetim kuruluşları, giderek "kamu-özel ortaklığı" ve "özel sektör katılımı" kavramlarını piyasaya sürmüşlerdir. Bu iki kavram bugün, küresel su siyasetinin yeni gözde kavramlarına dönüşmüştür. Ancak, her iki kavram da öz ve içerik itibarıyla birer özelleştirme yöntemidir [24].

5. Sonuç

İki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği ve küreselleşme tasarımının ivme kazandığı 1990’lardan sonra su konusuna bakışta köklü değişiklikler olmuştur. Su kaynaklarında kamu egemenliğinin kaldırılması, suyun ekonomik mal ve kazanç metai olarak görülmesi ciddi bir strateji değişimini göstermektedir. ABD ve G8 ülkelerince danışman strateji kuruluşlarına hazırlattırılan raporlarda “...su kaynaklarına bağlı olası krizler, çatışmalar ve savaş riskleri ve bunlara karşı müdahale senaryoları ve risk analizleri” üzerinde durulmaktadır. Birçok devletin geleceğe yönelik “güvenlik algılama” politikalarında su kaynakları önemli yer tutmakta ve uluslararası politikalarda stratejik bir araç olarak görülmektedir [37]. Dünyada petrol ve doğal enerji kaynakları üzerinde yüzyıllardır süren egemenlik savaşı, bugün su kaynakları üzerinde yaşanmaktadır [38]. Artık, dünyanın birçok bölgesinde, yenilenebilir su kaynaklarındaki hızlı tüketim, suyun çok önemli ekonomik bir değer olduğu düşüncesini yaygınlaştırmakta, insanlardaki altın ve petrol hırsına “su hırsı” da eklenmektedir [18].

Dünyanın egemen güçleri yeni stratejilerini, su kaynaklarını paylaşma ve denetleme politikası üzerine inşa ederlerken [16], küresel aktörler suyun denetimi üzerindeki tüm sınırlamaların kaldırılmasını ve “küresel su pazarları”nın kurulmasını istemektedirler [26]. Su konusunda, dünya ölçeğinde gündeme getirilen ve halen tartışılan iki temel politika seçeneği vardır: Kamucu seçenek; suyun bir insan hakkı olduğunu, kamu yararı ilkesi doğrultusunda ve olabildiğince ucuz olarak yurttaş kullanımına sunulması gerektiğini savunurken, piyasacı (küreselci) seçenek, suyun bir insan gereksinimi ve ekonomik bir mal olduğu, bu nedenle de bedelinin piyasa gereklerine göre müşteri tarafından karşılanması gerektiği savını ileri sürmektedir. Ne yazık ki su politikası, 1970’li yıllardan sonra uygulanan ve giderek yaygınlık kazanan küresel ekonomik politikalar eliyle, ikinci seçenek yönünde biçimlendirilmeye başlanmıştır [50]. Bu bağlamda, seçeneklerdeki politika değişiminin temel yönelimi; insan hakkından insan gereksinimine, kamu yararından piyasaya ve yurttaştan müşteriye doğru kurgulanmıştır [10].

Küresel su şirketleri ve onlara destek olan uluslararası finans kuruluşları; “dünya su kaynaklarını denetim altına alma ve küresel ölçekli bir su pazarı oluşturma” hedefine ulaşmak için beş anahtar koz kullanmaktadırlar. Birincisi; kredi koşulları manivelası ve teminat onayı kozu. İkincisi; DB grubunun özel sektöre kredi, teknik yardım ve garantiler sağlamak üzere oluşturduğu geniş yetkili iki ajansın kurulmasıdır. Bu kurumlar; Uluslararası Finans Ortaklığı (IFC) ve Çokuluslu Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)’dır. Bunlar, gelişmekte olan ülkelerde, su ve sağlık hizmetlerindeki özel sektör yatırımlarının çekiciliğini artırmak için kapsamlı fiyatlama, ayarlama ve risk azaltma önlemleri (su şirketlerine de politik risk sigortası modelleri) geliştirmektedirler. Bu durum, uluslararası finans kuruluşları ile küresel su şirketleri ortak gündeminin nerede olduğunu ortaya koyan üçüncü koz konusunda ipucu vermektedir. IMF, DB ve DTÖ; “Bütünleşik

Yapı” adını verdikleri bir mekanizma aracılığıyla inisiyatif ve politika tavsiyelerini koordine etmekte, IMF ve DB kredi koşulları üzerinden hükümetlere siyasi tavsiyelerde bulunmaktadır. Zira küresel su şirketleri; yasal, düzenleyici ve kurumsal reformların; gelişmekte olan ülkelerin su sistemlerine yönelik yatırımlarının karlılığını sağlamada ve riski en aza indirmede anahtar bir koşul olduğunu görmektedirler [23].

Dördüncü etkili koz, gelişmiş ekonomilerin etkinlik alanında DB tarafından sahip olunan “bilgi tekeli”dir. DB halkla ilişkiler birimi, kendisini “bilgi bankası” olarak tanıtmaktadır. Küresel su şirketleri ile uluslararası finans kuruluşları girişimlerinin ittifak ettiği son koz ise, DB’nin “ortaklık” kavramına yüklediği anlamdır. Dünya su siyasetini kurgulayan ve su forumlarını düzenleyen iki önemli ortaklık su stratejisinin beyin takımını oluşturmaktadır. Her ikisi de 1996’da kurulan bu ortaklıklar; Küresel Su Ortaklığı ve Dünya Su Konseyi adlı kuruluşlardır. Çok daha eski bir ortaklık da 1977 UNDP-Dünya Bankası Su ve Sağlık Programı’dır. Ortaklıklar; çokuluslu bankalar, BM ajansları, ikili kalkınma ajansları, hükümet dışı örgütler (NGO’lar) ve büyük su şirketleri arasında müzakere ve işbirliği için bir arena oluşturmaktadır.

Geçmişte petrolün önemini ve stratejik değerini erken fark eden, bu kaynağı ele geçirmek veya denetim altında tutmak için politikalar üreten, gerektiğinde savaş çıkaran kapitalist sistem ve onun küresel aktörleri; bugün de suyun stratejik önemini ve güç oluşturma işlevini keşfetmişlerdir ve oyunu buna göre kurgulamakta, bugünden yüz yıl sonrasının su stratejisini çizmektedirler. Küresel aktörler, söz konusu ülkeler için hem ulusal su politikaları, hem de ulusal su yönetim modelleri önermektedirler. **Önerilen modellerin ortak noktası, su yönetimlerinin kamu tüzel kişiliği içinde yer alan kurumlar tarafından değil, “su konseyi”, “kalkınma ajansları” gibi özerk ve yönetişimci bir tüzel kişilik (şirket) tarafından yönetilmesidir.** Yönetişimci bir yönetim anlayışı öngörülen bu özerk kuruluşlarda, devletin merkezi ve yerel temsilcileri, özel sektörün yerli-yabancı şirketleri, yine bu şirketlerce örgütlenen sözde sivil toplum kuruluşları yer alacaktır [9].

1990’lardan sonra yaşanan gelişmelerse, toplumsal bir değer olan ve kamuca yönetilmesi gereken suyun, artık ekonomik bir değer ve kar alanı olarak görülmeye başlandığını ve pek çok ülkede su kaynaklarının piyasalaştırıldığını ortaya koymaktadır. Su konusunda bugün; aktörleri, değişkenleri ve bileşenleri farklı yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde, su varlıkları dahil, stratejik kaynaklarını koruyup kullanabilen ülkeler başarı sağlayabileceklerdir [28].

Su kaynaklarına yönelik küresel oyunların sonuçlarını yaşayan ülke deneyimleri şu gerçeği ortaya koymaktadır ki; su bir temel insan hakkıdır ve toplumsal bir değerdir, stratejik bir kaynaktır, kamu mülkiyetinde ve denetiminde kalmalıdır. Sadece ekonomik bir mal olarak görülmemeli ve küresel ticaret konusu yapılmamalıdır. Ayrıca su, küresel bir savaş konusu değil, bölgesel ve küresel barışın aracıdır. İkili ya da çoklu anlaşmalarda bu ilkeler esas alınmalı [34] ve

bölgesel ve uluslararası ittifaklarda ortak zemin bu ilkeler üzerinden oluşturulmalıdır.

Öte yandan, olası su krizi beklentisi, küresel su şirketleri için yeni fırsatlar anlamına gelmektedir. Örneğin; Enron, Vivendi ve Suez gibi dev su şirketleri “krizi fırsata dönüştürmek” düşüncesiyle, dünyanın zengin su kaynaklarına sahip bölgelerinden su yoksulu ama zengin ülkelere su ihracatı öngören devasa projeler üretmişlerdir. DB, yaklaşık 300 milyar dolarlık şişelenmiş su pazarının on yıl içinde büyüyeceğini ve su ihracı için tahmini 600 milyar dolarlık yatırım yapılacağını belirtmektedir [35].

Sonuç olarak, dünya su siyasetinin temelinde, su kaynaklarının paylaşımı ve yönetimi sorunu vardır. Su kaynaklarına kimler ve nasıl hükmedecektir? Artık, küresel su yönetim modelinin temeli atılmıştır. Bu nedenle her ülke doğal kaynaklarına ve sularına sahip çıkmalı, kendi ulusal su strateji ve politikasını geliştirmeli ve uygulamalıdır. Bu politika çerçevesinde, su kaynaklarının bölgesel ve ülkelerarası düzeyde ortaklaşa planlanması, bugünkü ve gelecekteki gereksinimleri doğru belirleyecek ortak bilgi ve veri merkezlerinin oluşturulması gerekmektedir [21]. Su kaynakları akılcı, planlı ve işbirliği içinde kullanılmalı, bölgesel düzeyde ortak bir su bilinci geliştirilmeli, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları işbirliği sürecine dahil edilmeli, su kullanıcıları bilinçlendirilmeli, biyolojik çeşitliliği koruyan ve çevre sağlığını önceleyen su projeleri yaygınlaştırılmalıdır [25].

Bütün bu gelişmelerden çıkarılması gereken sonuç; ülkeler kendi su kaynaklarına sahip çıkmalı, küresel projelere karşı ulusal ve bölgesel düzeyde işbirliği yapılmalı; suyun gelecek kuşaklardan ödünç alınan bir ekolojik değer olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- [1]Arpa, Yasemin (2009), Su Savaşları Başlıyor, (NTVMSNBC), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=18177.
- [2]Balsak, Erdal (2008), “5. Dünya Su Forumuna Karşı Duralım”, *Teknik Güç*, 15 Mart 2008, Sayı:179.
- [3]Başkaya, Cengiz (2008), Su Savaşları ve Küresel Şirketler, ozguruniversite.org Erişim: 16.02.2009.
- [4]Bird, Maryan, (2001), “Dried Out”, *Time*, May 7, 2001, p, 48-51.
- [5]Cumhuriyet Gazetesi (2007), “Su Üzerine Küresel Politikalar-Makale”, 15 Ağustos 2007.
- [6]Çınar, Tayfun (2006), “Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler”, *Su Yönetimi: Küresel Politika ve uygulamalara Eleştiri*, (Ed: Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiñç), Ankara: Memleket yayınları, s, 43-91.

- [7]Emek Araştırma Dergisi, (1999), Dünya Su Özelleştirmeleri, Sayı: 1999/1, Ankara.
- [8]Evcimen, Ulaş Taylan (2009), Sürdürülebilir Kalkınmadan Dünya Su Forumu'na, <http://en.wikipedia.org>, Erişim: 22.02.2010)
- [9]Güler, Birgül Ayman (2006), Sunuş Yazısı-Su Yönetimi-Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri, (Der: Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç), Ankara: Memleket Yayınları.
- [10]Günaydın, Gökhan (2008), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Su Politikalarında Değişim Ve Tarımsal Sulamada Özelleştirme Uygulamaları, ZMO,
- [11]HalkinHaklari.com. (2007), Suyun Tatlı Karı (Express), Powered By Sendika TV, 18 Ocak 2008, Erişim: 16.02.2009
- [12]Hall, David, (2002), "The Water Multinationals-2002", *Financial and Other Problems*, August 2002.
- [13]Hall, David and Emanuele Lobina (2006), Water as a Public Service, PSIRU, Business School, University of Greenwich, England-15 December 2006, www.world-psi.org , Erişim: 22.02.2010
- [14]Hizmet-iş Sendikası (2008), "Su ve Küresel Aktörler", *Hizmet-iş Dergisi*, 2008/II, Yıl:19, Sayı:128" in EKİ.
- [15]İnşaat Mühendisleri Odası (2006), "Su Üzerine Küresel Politikalar", *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı, İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Su Kaynakları Planlama ve Elektrik Enerjisi Komisyonu*, Ankara: TMMOB Yayını.
- [16]Karakılçık, Yusuf ve Şükrü İnan, (2007), "Su Kaynaklarının Ekostratejik Önemi Ve Türk Cumhuriyetleri "Ortak Su Politikası" Önerisi", *5.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, Celalabat-Kırgızistan-Haziran 2007, s: 141-150.
- [17]Kılıçbay, Mehmet Ali (2006), "İnsanlar Yeryüzüne Suya Göre Dağılmışlar", *Karizma Dergisi-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı*, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, İstanbul Entegre Matbaacılık.
- [18]Kıran, Abdullah, (2005), Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [19]Kilim, Esra Ergüzeloğlu ve Şener Mustafa (2009), "Su Politikadır: Küresel Su Politikalarının Ulusal Ve Yerel Ölçekte Yansımaları", *Çevre Sorunlarına Öğrenci Yaklaşımları*, www.csoy.biz/index.php?option=com_content&view=article&id=9:su-politktr *İnd. Tar: 16.03.2009*
- [20]Marım, Gökhan (2009), "Ankara'nın Su Sorunundan Dünya Su Forumu'na", *İMO Ankara Şube Haber Bülteni*, Ocak 2009.

- [21]Mazlum, İbrahim, (2006), “Su Kaynakları, Çatışma ve Fırat-Dicle Havzasında Sürdürülebilirlik”, *Karizma Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, İstanbul: Entegre Matbaacılık, s,25-40.
- [22]Öngür, Tahir (2009), Su Savaşları Kimin Savaşı?, Suplatformu-net, Erişim: 20.02.2009.
- [23]Public Citizen (2002), “Dünya Bankasının Su Politikaları: Değişen Yaklaşımlar”, Profit Streams The World Bank & Greedy Global Water Companies, New York-USA, www.wateractivist.org, www.citizen.org/california/water, Erişim: 14.02.2010.
- [24]Salihoğlu, Serhat, (2006), “Küresel Su Siyaseti Nedir?”, *Su Yönetimi: Küresel Politika ve uygulamalara Eleştiri*, (Ed: Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç), Ankara: Memleket Yayınları, s, 3-34.
- [25]Sevindi, Nevval (2007), “Kazakistan ve Su Kaynakları Yönetimi”, *Zaman Gazetesi Cumartesi Eki*, 17 Ağustos 2005.
- [26]Shiva, Vandana, (2003), Su Savaşları, (Çev: Ali Kerem), İstanbul: Aram Yayıncılık.
- [27]Swain, Ashok, (1998), “A New Challenge: Water Scarcity in the Arab World”, *Arab Studies Quarterly*, Winter 1998, p, 2-3.
- [28]Şehsuvaroğlu, Lütfü, (1997), Su Barışı (Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları), İstanbul: Gümüşmotif Yayınları.
- [29]TMMOB (2009), Küresel Su Politikaları ve Türkiye-TMMOB Su Raporu, Mart 2009, Ankara: TMMOB Yayınları
- [30]TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu (2007), *2007 Su Raporu - Çevre Mühendisleri Odası 22 Ekim 2007 -*
- [31]TODAİE (1999a), Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, (Ed: Birgül Ayman Güler), Ankara: TODAİE Yayını, No 289.
- [32]TODAİE (1999b), Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi, Ankara: TODAİE Yayınları No:10.
- [33]Tomanbay, Mehmet (1998), Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, Ankara: Gazi Kitabevi.
- [34]USİAD, (2007), Su Raporu-Ulusal Su Politikası İhtiyacımız, Ankara: Ertem Matbaası, Haziran 2007.
- [35]Wikipedia, (2008), Küreselleşme ve Su Ticareti, Bottled Water (Şişe Suyu) maddesi, http://en.wikipedia.org/wiki/Bottled_water.
- [36]World Bank (1993), “Water Resources Management”, World Bank Policy Paper, Washington D.C. USA.

- [37]Yalçınkaya, Ozan, (2006), “Liberal Su Pazarları ve Çokuluslu Şirketler”, Karizma Dergisi-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, İstanbul Entegre Matbaacılık.
- [38]Yaşar, Doğan ve Dursun Yıldız (2009), Küresel Isıtılan Dünya ve Su, İstanbul: Truva Yayınları.
- [39]Yeldan, Erinç (2009), Küresel Kriz Türkiye’yi Nasıl Etkileyecek?, Cumhuriyet Gazetesi, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=19812
- [40]Yıldız, Dursun (2008), “Küresel Isıtılan Su Politikaları Ve Su Yönetimi!”, Küresel Isınma, Su Politikaları ve Sürdürülebilir Su Yönetimi, 01 Ağustos 2008.
- [41]www.rwe.org, 2005, RWE, Fact and Figures, Erişim: 17.02.2007.
- [42]www.suez.org, 2004, Suez Environment, Fact and Figures, Erişim: 17.02.2007.
- [43]<http://www.citizen.org/cmep/Water/articles.cfm?ID=10842>
Erişim:11.02.2010.
- [44]<http://www.karasaban.net/su-cok-kazandiriyor/>, Su Çok Kazandırıyor, 23 Ekim 2009, Erişim: 22.02.2010.
- [45]www.facebook.com/note.php?note_id, GIDA SEKTÖRÜ: Yatırımcının Yeni Güvenli Limanı Su, 25 Ekim 2009 Pazar, Erişim: 22.02.2010.
- [46]http://www.suder.org.tr/sector_sorular.html-2009, Ambalajlı Su Sektörünün Genel Yapısı Ve Rakamsal Büyüklüğü, Suder-Ambalajlı Su Üreticileri Derneği, Erişim: 19.02.2010
- [47]http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/Sunum_ve_Secilen_Belgeler/TUSIAD_buyurdu_su_ozellessin.pdf.
- [48]<http://blog.milliyet.com.tr/gizemlidizisi>, (2008), Doğal Hayat / Çevre “Küreselleşme ve Su Ticareti”, Çevre-Milliyet Blog, 19.03.2008 - 12:58 Erişim: 27.01.2010
- [49]<http://www.psiru.org>, PSIRU database, 2008, Ferhunde Hayırsever Topçu, Suda Neler Oluyor? Çokuluslu Şirketler ve Özelleştirmeler, Erişim: 10.09.2009.
- [50]<http://www.dpt.gov.tr>